

Lenkovics Barnabás

Globális tulajdon – globális hatalom

ÖSSZEFOGLALÓ: Hogyan értelmezhetők a klasszikus tudományos kategóriák az új körülmények között, globális összefüggésekben? Hogyan alakul a globális tulajdoni rend és a globális vagyonmegoszlás? Van esély a társadalmi javak igazságosabb, immár globális elosztására és újraelosztására? Tovább koncentráliódik vagy megosztható a globális tulajdonosi hatalom? Van-e a globális tulajdonnak is társadalmi felelőssége, és az mi módon érvényesíthető? A tulajdonhoz és a szociális biztonsághoz való emberi jogok univerzálisak vagy területhez kötöttek? A társadalmi szolidaritás nemzetállami egyensúlyai felboríthatók-e a globális szolidaritás reményében? A tanulmány ezekre a kérdésekre keresi a válaszokat, illetve segíteni próbál az egyre sürgetőbb közös válaszok keresésében.

KULCSSZAVAK: globalizáció, tulajdoni rend, vagyonmegoszlás, hatalommegosztás, globális redisztribúció, területhez kötött jogok

JEL-KÓDOK: F6, H23, K10

*„Felfedezni annyit tesz, mint látni,
amit mindenki lát, s közben arra
gondolni, amire senki.”*

(Szentgyörgyi Albert)

Szentgyörgyi Albert legendás gondolatát a természettudomány világából a társadalomtudományok mai legsúlyosabb problémáira adaptálva: egy globális katasztrófa előjeleit mindenki látja, de arra szinte senki nem gondol, hogy ez valójában az eddig társadalmi „fejlődésnek” tekintett folyamat önmaga ellen, azaz a visszajára fordulása.

A GLOBALIZÁCIÓ ÉS A FEJLŐDÉS

A globalizáció legtöbb jelensége túlnőtt az ember általi kontroll lehetőségein, mivel nem emberléptékű és nem is emberközpontú, hanem növekedékényszeres és haszonközpontú.

Márpedig az embertől eltávolodó óriási méretek hajszolása – ahogyan azt Ernst Schumacher már 1971-ben leírta – az önpusztítás szenvedélye.¹ A maximum, ameddig kevesek a gondolkodásban eljutottak, az az, hogy a globalizációnak vannak ugyan hátrányai, de sokkal több az előnye. Ezért aki a globalizációból kimarad, az lemarad. Holott a „több” előny mára már fikció, főleg szélesebb összefüggérendszerbe ágyazva és hosszabb távra előretekintve. A globalizációnak, amely elsődlegesen egy szűk, de nagyon gazdag gazdasági és pénzügyi elit, másodlagosan a leggazdagabb országok érdekeit szolgálja, ma már több és nagyobb a veszélye, mint az előnye. Ha az ortodox közgazdaságtani – és az az által determinált politikai, jogi, szociológiai stb. – tudományos felfogás szerint „fejlődés” mindaz, ami

Levelezési e-cím: lenkovics@mkab.hu

növekedés, akkor nyilvánvaló, hogy a több hi-telezés (több adósság), több beruházás, több termelés, több fogyasztás, fejlődést jelent. Ha azonban mindez fenntarthatatlan, mert több túlnépesedést, több környezetkárosítást, több szegénységet, több természeti katasztrófát és több humanitárius katasztrófát, emberi kiszolgáltatottságot idéz elő, akkor az eddigi előnyeit kimerítette, fejlődésnek ezután nem tekinthető. Elvértve akadnak csak olyan gondolkodók, akik a „nem növekedés alapú fejlődés” kritériumait kutatják,² útjait keresik. Ez a folyamat túl lassan halad előre ahhoz képest, amilyen ütemben és mértékben a globalizáció hátrányai és veszélyei növekszenek, pedig maga az újszerű (unortodox) gondolkodás a Római Klub jelentésétől (1968) számítva már fél évszázada elkezdődött.

„GONDOLKODJ GLOBÁLISAN, CSELEKEDJ LOKÁLISAN!”

A környezetvédők és az „antiglobál” mozgalmak közismert jelszavának első fele értelmezhető úgy is, hogy használd ki a globalizáció előnyeit (ezek nem feltétlenül a kényszeres növekedést jelentik!), a második fele viszont úgy, hogy helyben – a saját környezetben és életviteledben – előzd meg, hárítsd el a globalizáció hátrányait és veszélyeit. A kettő együtt azt a követelményt támasztja, hogy soha ne szakadj el a természettől és az egyes embertől, különösen pedig azt, hogy ne fordulj szembe az élet természeti alapjaival, benne az emberinek nevezhető élet feltételeivel. De vajon kikre, milyen szinteken, milyen feladatokat, konkrét cselekvési programokat jelentenek ezek a követelmények a mai, új kihívások és veszélyek ismeretében?

Az emberek néhány évezrede és még ma is államokká szerveződött társadalmi közösségekben élnek, az elsődleges kötelezettsége tehát az államoknak az, hogy ne alkossanak

olyan törvényeket, amelyek ellentétesek a természet törvényeivel, vagy pusztulni hagyják az élet természeti alapjait. Az államok nem hozhatnak létre, nem engedhetnek működni olyan intézményeket, amelyek saját torz érdekeik mentén a tömegeket manipulálhatják, az emberek felett uralmat szerezhetnek, ezáltal tárgyként kezelhetik, modern kori rabszolgaságba (bérmunkás- és adórszolgaságba) süllyeszthetik az egyes embereket és a belőlük álló tömegeket, megsértve ezzel emberi méltóságukat. Ezek a követelmények a nemzetállamokon túl természetszerűleg kiterjednek az államközi és a nemzetközi szervezetekre is, hiszen a globális gazdasági, pénzügyi intézmények a kisebb és közepes nemzetállamokat is uralják. Köztudomású, hogy ma már a világszáz legerősebb gazdasági hatalmának több mint egyharmada nem állam, hanem transznacionális cégcsoport, azaz intézményesült tulajdonosi kör. Közeledik a „tőkés társaságok világhuralma”, amit *Korten* (1999) előre jelzett.³ Ezért mind globálisan, mind az államokon belül különös feladat hárul az egyes – minden egyes – emberre is. *László Ervin* (2002), híres magyar öko-filozófus szerint „meg tudod változtatni a világot”, ha önmagadat megváltoztatod!⁴ Ez persze a piaci marketing- és reklámyomás, médiauralom alatt élő több mint hét milliárd „egyes” emberre kiterjesztve értendő, hatalmas feladat. Ha a transznacionális monopolkapitalizmus (TMK) intézményei (azaz vezetői), a nemzetállamok és ezek intézményei (itt is ezek vezetői), ellentétes érdekeik folytán nem akarják fenntarthatóvá változtatni világunkat, az egyes ember szabadsága ebben a tekintetben elvileg adott. Külső kényszerek között, sőt azok ellenére bárki gondolhat arra, amire senki nem gondolt (eddig), bár (már) mindenki látja: a globális természeti és társadalmi katasztrófa veszélyeire, és cselekvő módon is részt vállalhat ezek elhárításában.

Bevezető gondolataimat egyetlen gazdasági és társadalmi alapintézménynek, a tulajdon

intézményének mai állapotán keresztül kívánom illusztrálni, röviden visszatekintve történeti előzményeire és előretételekre a jövő nagy kérdéseire.

TULAJDONI REND

Az emberi civilizáció fejlődésének egyik alapvető – ha nem a legalapvetőbb – kérdése az ember létfenntartását és ezzel együtt a fajfenntartását biztosító javak (ezek halmazaként: a vagyonok) megoszlásának rendje, amit szokás tulajdoni rendnek is nevezni. Egyszerűbben szólva: a fő kérdés ma is a tulajdonjogok diverzifikációja, azaz a gazdagság és a szegénység társadalmi megoszlásának mértéke és aránya. Az ember- és társadalomjobbító eszmék zöme az adott vagyonmegoszlási, tulajdoni rend kritikájából indult ki, és annak javítására szolgáló programot kínált és próbálta a programját – gyakran brutális erőszakkal – megvalósítani. Az európai civilizáció, története során, különösen sokat kísérletezett a helyes vagyonmegoszlási, tulajdoni rend kialakítását és fenntartását célzó programok (ideológiák) megvalósításával.⁵ Ennek a civilizációnak mindhárom tartópillére központi kérdésként tartalmazza a helyes egyensúlyra törekvést. A görög filozófia, benne *Arisztotelész* tanítása óta és annak alapján törekszik ez a civilizáció a tisztesség, az igazságosság és a méltányosság erényeinek érvényesítésére. A római magánjog óta igyekszik minél több szabad polgárát szabad magántulajdonossá tenni, hogy ezek összessége szabad polgári társadalmat alkothasson. A keresztény erkölcs alapján törekszik az önző magántulajdont szocializálni és etizálni, közkötelezettségekkel és társadalmi felelősséggel terhelni. Ezeken az alapokon fejlődött ki több mint két évezred alatt az alapvető szabadságok és az emberi jogok értékrendszere, és épült ki a demokratikus jogállam intézményrendszere, amit morális értelemben szo-

ciális jogállamnak, materiális értelemben jóléti jogállamnak is nevezünk. Ezen alapvető eszmék és az ezekből kinőtt alapértékek mentén – gyakran súlyos torzulásokat korrigálva – formálódott és formálódik ma is az európai nemzetállamok (és ezek kisugárzásaként a világ sok más országának) vagyonmegoszlási, tulajdoni rendje.

VAGYONI BERENDEZKEDÉS

A társadalmi rend alapja a jogrend, annak tartalmát – különösen az alapvető értéktartalmát – az alkotmány önti formába. A magyar alkotmány – összhangban a nemzetközi emberi jogi dokumentumokkal és más nemzetek alkotmányjaival – biztosítja mindenkinek számára a tulajdonhoz való jogot, hangsúlyozva azt is, hogy a tulajdon társadalmi felelősséggel jár (XIII. cikk). A tulajdon a jogrendszerben a magánjog, azon belül a dologi jog központi kategóriája. A tulajdonjogok és más dologi jogok társadalmi megoszlása alapvetően meghatározza a vagyonok megoszlását, a társadalom vagyoni berendezkedését. Általánosan bevett tankönyvi tétel, a legrövidebb és legtömörebb fogalom meghatározás szerint: „A dologi jog: a vagyoni berendezkedés joga.”⁶ A magas fokú absztrakció eredményeként született tág fogalom (a „dologi jog”) nemzetállamonként is, térben is és időben is sokféle konkrét tartalommal és formában létezik. Hagyományosan mindenütt a magánjog (a polgári jog) része, azon belül a vagyonjog alapjogviszonyait (statikus állapotukban) szabályozza. Jogi súlyát, jelentőségét mutatja, hogy – a római jogi gyökerekből táplálkozva – a polgári jogi kódexek a dologi jogot önálló részben (könyvben) tartalmazzák. Ez a jogterület elsősorban leképezi és rögzíti a már kialakult vagyoni berendezkedést, amit a gazdálkodási mód, az uralkodó közgazdaságtudományi nézetek és ideológiák, a politikai erők alakítanak. A törvény erejénél

fogva, a törvényhozó akaratától függően azonban a dologi jog alkalmas eszköz arra is, hogy a fennálló vagyoni berendezkedést korrigálja, módosítsa, szélsőséges esetben akár teljesen újraalkossa. Történelmi példák bizonyítják (különösen a fasiszta és kommunista totális diktatúrák), hogy az új eszmék mentén és új erők által újonnan alkotott vagyoni berendezkedés biztosan más lesz, mint a megelőző volt, de nem biztos, hogy jobb is lesz. A régebben bevált és jól működött értékrend egyes elemei viszont újra felfedezhetők és visszaállíthatók.

A nemzetállami keretekben és a nemzeti jogrendszeren belül értelmezett dologi jog alapvető kérdéseivel párhuzamosan a fő kérdés napjainkban új dimenzióban merül fel: hogyan alakul a globális vagyoni berendezkedés, és mi ebben a szerepe a globális dologi jognak, mint a globális vagyoni berendezkedés jogának, ha létezik ilyen egyáltalán.

Ami a globális vagyonmegosztási rendet illeti, a tények (amiket mindenki lát), régóta közismertek. A Föld összlakosságának húsz százaléka birtokolja az összes javak nyolcvan százalékát, ezen belül kevesebb, mint száz ember (az Oxfam nemzetközi segélyszervezetnek a davosi Világ gazdasági Fórumra időzített legújabb közlése szerint 26 név szerint beazonosítható természetes személy) uralja az összes javak több mint felét. A Föld népességének 1 százaléka vagyonosabb, mint a maradék 99 százalék. Ez a vagyonmegosztás az európai és az univerzális emberi jogi értékrendhez mérten nyilvánvalóan igazságtalan, méltánytalan, sőt tisztességtelen is, ellene hat a polgári társadalom és a demokratikus jogállam kialakulásának és működésének, szociálisan és morálisan fenntarthatatlan. Ugyanakkor a gazdagok világára jellemző fitogtató luxust és pazarló fogyasztást, az ezeket kiszolgáló termelést és kereskedelmet a természet sem bírja el, ennek pedig az emberi élet környezeti feltételei és a jövő generációk látják kárát. A jelen gazdálkodási mód és annak globális intézményrend-

szere, a globális vagyoni berendezkedés tehát társadalmi és természeti értelemben is fenntarthatatlan. De mi lehet a bajok fő oka, amire még senki sem gondol, vagy legalábbis még túl kevesen gondolnak? Miután a dologi jog alapjogviszonya a tulajdonjog, azt vizsgáljuk meg közelebbről.

A TULAJDON LÉNYEGE

A tulajdon mint társadalmi jelenség lényegéről számtalan elmélet létezik, a leginkább elfogadottak szerint a tulajdon, eredetét tekintve egy földdarab (vagy más természeti objektum) elfoglalása (birtokbavétele, emberi uralom alá hajtása) és megművelése, a hozzáadott emberi munka által a sajátta tévése, azaz a föld, a termés, a produktum elsajátítása. Ezt absztrahálva a tulajdon legtágabb értelemben a természet ember általi elsajátítása. Ez a közös lényege *Rousseau*, *Hobbes*, *Locke* és *Smith* tulajdonról vallott felfogásának,⁷ az európai felvilágosodás korának, a morálfilozófiának, a közgazdaságtannak és a jogtudománynak egyaránt. Ezek a gondolkodók értékelték olyan nagyra az embert, annak személyiségét, testi és szellemi munkaerejét, szorgalmát és tudását, hogy ezek hozadékát joggal mondhatta sajátjának. Ez jelentette és jelenti ma is a tulajdonjog – mint polgári alanyi jog – és a tulajdonhoz való jog – mint alkotmányos alapjog és emberi jog – természetjogi megalapozását. Mert ez így igazságos, méltányos és jogos. Azt is hangsúlyozni kell, hogy eredetileg az embernek a saját személyisége feletti tulajdonjoga és a személyes munkavégzése eredményeként előállt (előállított) dolog feletti tulajdonjoga nem vált el egymástól. Sorrendben azonban a munkaerő annyiban előbbrevaló, hogy az ember (a munkavégző személyiség) minden más (dologi) tulajdonának a forrása, ezért az ember munkaereje az ő legszentebb és leg sérthetlenebb tulajdona!⁸ A személyiség és a

dolog feletti tulajdon együttes értelmezése alkalmasnak bizonyult arra, hogy megalapozza az ember szabadságát, azaz emberi méltóságát, hogy polgár lehessen, és ne legyen többé rabszolga vagy jobbágy, hogy kizárólag jogalany lehessen, és ne legyen többé jogtárgy. Ebben az értelemben (és csakis ebben az együttes értelmezésben) működhett volna a dolgok (vagyonok) feletti tulajdon szabadsága úgy, mint az ember személyes szabadságának materiális megalapozója, előfeltétele és biztosítéka, de egyben a helyes mértéke, a korlátja és a felelőssége is.

TULAJDON ÉS URALOM

A társadalmi valóság azonban – és ezzel az emberiség történelme is – másként alakult. A dolgok feletti materiális tulajdonjog, különösen a nagy vagyonok tulajdona túlnőtt az ember és az ő dolga reláción, a tulajdon eredeti méretén, szétfeszítette az emberi személyiség, az emberléptékűség és emberközpontúság kereteit, túlzott méreténél és a velejáró hatalomnál fogva más emberek, tömegek, egész társadalmak és az államok feletti uralom eszközévé vált. Holott az uralom (a rabszolgatartó, a feudális uralom) jelenségének a felszámolása lett volna az igazi rendeltetése. A várurakat gyárurak, a feudális születési előjogokat a nagy vagyonok kiváltságai váltották fel. Az emberi személyiség, a személyes munkaképessége és készsége piaci (munkaerőpiaci) árucikké vált. Ami a piacon eladható, megvehető, az jogtárgy, és nem jogalany. Ezáltal a munkaerő („human power”) közgazdaságtudományi fogalommá, ennek nyomán absztrakt jogi fogalommá lényegült, a munka és a tulajdon fogalma elvált egymástól, majd szembefordult egymással és több évszázados harcba kezdett. A tulajdon fogalma dologiasodva és materializálódva beszűkülte a magánjog vagyoni jogába, az absztrakt „dolog” feletti tulajdonjog-

viszonyba, amely kizárólagos jogosultságokat biztosít a jogosult tulajdonosnak, miközben minden kívülállót kirekeszt azokból, sőt túrrésre és tartózkodásra kötelez. Ezáltal váltak különösen a nagy tulajdonok a tömegek felszabadítása (polgárosodása) helyett ismét az ember, a tulajdonból kirekesztett emberek feletti közvetett (gazdasági, pénzügyi) uralom, a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalom eszközeivé. Ezért is halljuk ma ismét és „újdonságként” egyre gyakrabban a „bérrabszolgaság” és az „adórszolgaság” kifejezéseket. Nem vagy alig halljuk viszont ma már a tulajdonhoz kapcsolva a tőke vagy a tőkés fogalmait. Helyettük viszont arctalan és személytelen intézmények működnek, úgymint multinacionális vagy transznacionális cégcsoportok, intézményi befektetők, IMF, GATT, származtatott tulajdonjogokkal kereskedő tőzsdék, brókerek, offshore-tulajdonosok, tulajdonosi jogokat gyakorló menedzsmentek stb. A közöttük szétszóródott (diffúz) tulajdon személytelen, áttekinthetetlen, beazonosíthatatlan, jelenlétét a világban azonban naponta közvetlenül is érzékeljük, uralmát mindenki látja, tapasztalja, de ennek a globális jelenségnek a veszélyeire, túl súlyossá válására még szinte senki nem gondol. Nekünk azonban, itt Európa keleti periferiáján – mint a „reális” szocializmus, azaz a társadalmiasított tulajdoni rendszer és az állami tervgazdaság túlélőinek – kötelességünk erre gondolni. Hiszen a szocialista társadalmi tulajdon két legsúlyosabb hibája is egyfelől a személytelensége volt (a tulajdonosi jogosultságok a pártállami szervezetrendszerben szóródtak szét),⁹ másfelől az, hogy a totális diktatúra, a politikai hatalom gazdasági alapját biztosította és legitímálta. Ezért nevezhette joggal ezt a rendszert *Liska Tibor* (1990) „állami bérrabszolgaságnak”.¹⁰ Ez a két súlyos hiba – a személytelenség és a totális gazdasági uralom legitimációja – hatványozottan jellemzi a globális tulajdont is, annak uralma is formálisan törvényes, legfel-

jebb az uralom módszerei fondorlatosabbak és kifinomultabbak. Csakhogy a kommunista „állami” és a globális „piaci” bérrabszolgaság és adórszolgátság lényege ugyanaz: az emberi méltóság és szabadság sérelme.

A TULAJDON TÁRSADALMASÍTÁSA

A tulajdon intézményének globalizálódása felé vezető úton tehát a tulajdon fejlődésének a legutóbbi állomását külön is ki kell emelni és hangsúlyozni kell. Ez a közvetlen előzmény a tulajdon társadalmi (valójában nemzetállami) méretű intézményesülése. Nevezhetnénk ezt „társadalmisításnak” is, ha a kommunista diktatúrák nem járták volna le ezt a fogalmat. Ráadásul ők az „államosítást” nevezték hazug módon társadalmisításnak, ami a tulajdon társadalmisítása helyett valójában az egész társadalom államosítását eredményezte, az állammal, mint egyszemélyi tulajdonossal szemben az egész társadalom kívülálló maradt, kirekesztődött a tulajdonból. Ezért nyugat-európai minták nyomán tartalmilag helyesebb a tulajdon „szocializálásáról” beszélni (de erről sem a német nemzetiszocializmus által túlhajtott méreteken). A szocializálás kiváltó oka valójában a tulajdon felbontásának és humanizálásának, azaz széleskörű társadalmi diverzifikációjának, viszonylag egyenletes szétterítésének a kudarca. Más szóval a polgári tulajdoni rendszernek, a szabad magántulajdon – szabad polgár – szabad társadalom – modelljének a torzulása. A polgárosodás nagy európai eszmeáramlatának egyik alapvető vívmányát, a törvény előtti egyenlőséget (úgy is, mint jogegyenlőséget) nem követte a materiális (azaz vagyoni, tulajdoni) egyenlőség megvalósulása. A nagy hármasság első elemének, a szabadságnak a kivívását nem követte a második, az egyenlőség megvalósítása, hanem annak lépcsőfokát átugorva inkább a harmadikat, a testvériséget hangsúlyozták,

előbb valláserkölcsei (Rerum novarum),¹¹ majd ideológiai (nemzeti szocialista, faji, illetve kommunisztikus, proletártestvériségi) alapon, még később az emberi jogizmus (humanitárius) alapjain. A szélsőséges egyenlőségeszmék szelídültek nem kis küzdelmek és áldozatok árán „társadalmi esélyegyenlőségé” mint célkitűzéssé és „szociális biztonsághoz való” emberi és alkotmányos alapjoggá. Ennek elemei és mértékei a történelmi fejlődés függvényében nemzetállamonként változatos képet mutatnak, legfőbb intézményei azonban ugyanazok: ingyenes közoktatás (népoktatás, elemi iskolák), közegészségügy, egészségbiztosítás (orvosi és gyógyszerellátás), nyugdíjrendszer, nyugdíjbiztosítás (öregekről gondoskodás) és a szociális segélyezés rendszere. Az ezek intézményi kiépítéséhez, fenntartásához és fejlődéséhez szükséges pénzügyi (materiális) eszközöket az állam köteles előteremteni, erre kötelezi (készteti) folyamatosan az általános, egyenlő és titkos választójog, a tömegdemokrácia politikai intézményrendszere (ma: a demokratikus jogállam). Ezeket az esélyegyenlőségi, szociális biztonsági intézményeket – mint a keresztény Európa civilizációs vívmányait – társadalmi szolidaritási intézményeknek nevezzük. Ezeknek morális (humanitárius) értelmezése is lehetséges, a valóságban azonban a tőke(tulajdon)-munkaerő(tulajdon) közötti több évszázados harcnak, általánosabban a kapitalizmus-szocializmus rivalizálásának (ezen belül a kétpólusú világrendszer hideg- és meleg háborúinak), témánk szempontjából az önző és gátlástalan magántulajdon már említett szocializálásának és etizálásának az eredményei. Eszközei az általános és arányos közteherviseléstől a tulajdon szociális kötöttségein át a demokratikus jogállam széleskörű redistributív eszköztáráig vezetnek. Ezek lényege az elvonás a magántulajdon hasznából a köz javára és köztulajdonként (közpénzként) az igazságosabb és méltányosabb újraelosztása (redistribúciója). A társadalmi szolidaritási

intézmények révén azok is részesednek tehát az adott társadalmi közösségben működő összes tulajdon hasznaiból, akik maguk egyáltalán nem tulajdonosok, vagy csak munkakerő-tulajdonosok és kevesebb a tőlük elvont hozzájárulás, mint az általuk kapott és élvezett részesedés. Az intézményrendszerek biztonsági és más előnyei több generáció egyidejű és egymást követő együttműködésének eredményei. A jogosultságok és kötelezettségek kiegyensúlyozása, az újraelosztás, az elvonás és részesítés igazságossága és méltányossága, mértékei és feltételrendszere mindig és mindenütt a legélesebb politikai kérdések közé tartoznak, függetlenül attól, hogy rászorultsági alapú, vagy érdem szerinti, vagy alanyi jogú (institucionalista) elosztási rendszerről van szó. Minden társadalmi szolidaritási részesedés végső lényegét tekintve tehát közvetett tulajdoni (nem közvetlenül tulajdonosi) részesedés. Nem véletlen tehát az sem, hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság és a nemzeti alkotmánybíróságok a „tulajdonhoz való jogot” úgy is, mint emberi jogot és úgy is, mint alkotmányos alapjogot, értelmezéssel kiterjesztették a javakból való részesedés ilyen eseteire is. Ebből a nézőpontból szemlélve nincs különbség aközött a két eset között, amikor a tulajdonos polgár a javaiból félretesz és felhalmoz gyermekei taníttatására, betegség esetén orvosra és gyógyszerre, öregkori megélhetésére vagy más nem várt nehézség (például munkanélküliség) esetére, és aközött, ha ugyanezen esetekre és kiadásokra állampolgári (törvényi) kötelezettsége alapján adót, járulékot, hozzájárulást fizet be egy pénzügyi alapba, amiből aztán részesedhet. Más nézőpontból azonban a két eset között lényeges a különbség is: az első az öngondoskodó tulajdonos polgár szabadsága és felelőssége, a második a paternalista állam kötelezettsége és az állampolgár jogosultsága. Az első esetben a tulajdonnak egyéni (individuális és családi) rendeltetése van, a második esetben a társadalmi rendeltetés kap

nagyobb hangsúlyt. Az első esetkör a tulajdon hagyományos funkciója, a második a tulajdon újkori és legújabb kori (mai) funkciója. A kető persze nem zárja ki egymást, egyik a másikat kiegészítve párhuzamosan is érvényesülhet, ilyenkor a két funkció mértéke és aránya lesz igazán nagy súlyú politikai kérdés.

A TULAJDON TÁRSADALMI RENDELTETÉSE

A tulajdon – mint társadalmi intézmény – új funkciójából levonható legfontosabb tanulság, hogy a társadalom rendelkezésére álló összes javaknak társadalmi rendeltetése van, részben függetlenül attól, hogy az összes javak feletti tulajdonjogok az adott társadalomban kik között és hogyan (milyen mértékben és arányokban) oszlanak meg. Ez a tanulság nem újkeletű, már az európai felvilágosodás és polgárosodás korában morálfilozófiai és valláserkölcsi alapon is felmerült. Locke szerint „a föld és az összes alacsonyabb rendű teremtmény közösen minden emberé”. *XIII. Leó pápa* pedig a *Rerum novarum*-ban (1891) ezt írta: „... Isten az egész emberi nemnek közösen adta a földet... ő maga közvetlenül senkinek sem jelölte ki a részét, hanem az emberek szorgalmára és a népek intézményeire bízta a birtok felosztását”. Az ilyen gondolatokból¹² kiolvasható mind a javak társadalmi, mind egyetemes (mai szóval: globális) rendeltetése is. Ehhez azonban két fontos körülményt hangsúlyozni kell. Először azt, hogy ezen gondolatok megfogalmazása idején a Föld össztlakossága nem érte el az egymilliárd főt, és hogy a természeti javak az emberi termeléshez és fogyasztáshoz mérten szinte korlátlanul álltak rendelkezésre. Másodszor azt, hogy az európai népek intézményei (állami- és jogintézményei) csak több évszázados kínkeserves küzdelmek (gazdasági és politikai érdekharcok, forradalmak és háborúk, olykor tömeges emberáldozatok) árán

hozták létre a „birtok felosztásának”, azaz a tulajdonjogok és a vagyonok, a javak megoszlásának a mai, a széles vagyonos középosztály tekintetében viszonylag kiegyensúlyozott – ámbár hosszabb távon fenntarthatatlan –, a szegényebb népcsoportok tekintetében a társadalmi szolidaritási (redisztributív) intézményrendszerét. A globális tulajdon első számú, de biztosan az egyik legfontosabb és legnehezebb kérdése az, hogy egyfajta „nagy ugrással” ki lehet-e hagyni ezt a több évszázados európai fejlődési fázist a javak egyetemes rendeltetésére, és a tulajdonhoz való emberi jog univerzalizmusára hivatkozással immár hétmilliárd ember között, a Föld kétharmadán, azaz a szegény és a még szegényebb országokban? A félig családi, nemzetségi, törzsi, félig feudális civilizációkból át lehet-e közvetlenül lépni a szociális piacgazdaságba és a demokratikus jogállamba?

A TULAJDON GLOBÁLIS RENDELTETÉSE

A történelmi „nagy ugrásoknak” (ösközöségből a kapitalizmusba; feudalizmusból a kommunizmusba) – legalábbis eddig – nem volt nagy sikere. Ugyanúgy nem volna értelme globális utópiákban gondolkodni, globális falansztert építeni, melyben a gazdagok önként köztulajdonba adják javaikat, beállnak a közös munkavégzés rendjébe, hogy aztán a javakat is közösen osszák el. Nincs esélye egy globális proletárforradalomnak sem, amely kivívná a globális kommunizmust, ahol mindenki képességei szerint dolgozik, a javakból pedig ugyancsak mindenki a szükségletei szerint részesedik. Ez az egyes emberek közötti, a képességekben és a szükségletekben egyaránt meglévő nagyarányú objektív és szubjektív különbségek miatt eddig sem sikerült, ezután pedig a hatalmas természeti, szociális, kulturális, vallási stb. különbségek miatt (globális

méretekben) még kevésbé sikerülne. Ezért nem volna célszerű a nemzetállami keretek között, több generáció együttműködésének eredményeként kiépített és fenntartott társadalmi szolidaritási intézményrendszerek védőernyőjének globális kiterjesztése sem. Ezek érzékeny egyensúlya nemzetállamonként is csak nehezen fenntartható, globális megterhelésük a kiadási oldalon ezeket a rendszereket nagyon rövid idő alatt kimerítené, összeomlásuk pedig maga alá temetné még a legerősebb nemzetgazdaságokat is, azok demokratikus politikai intézményrendszerével együtt. Egyszerűbben szólva objektív okokból is túl kevés volna a befizető (a hozzájárulás) és túl sok a részesedő (a kiadás). A szegény világot nem sikerülne kihúzni a szegénységből (ideértve a túlnépesedési és környezeti problémáikat is), viszont magával rántaná a gazdagabb világot is a szegénységbe, ami beláthatatlan gazdasági, szociális és politikai következményekkel járna. Ráadásul a jogosultságok nagy tömegű nyújtása előzetes kötelezettségek teljesítése nélkül súlyos igazságossági kérdéseket is felvet.

Valamiféle nagy ugrás stratégiája helyett tehát a civilizációs kis lépések taktikája volna alkalmazható, felhasználva az európai civilizációs fejlődés történelmi tapasztalatait, de figyelemmel a globális katasztrófa veszélyeiből adódó új kihívásokra és kényszerekre (a fenntarthatóság követelményeire) is. *Mahatma Gandhi* nyomán *Schumacher* (1991) ezeket a kis lépéseket és a fokozatosságot „köztes technikáknak” nevezte.¹³ Ők inkább termelő tömeget akartak, mint tömegtermelést, különösen akkor, ha a legmodernebb technikák és leghatékonyabb technológiák azonnali átvétele tömeges munkanélküliséget és ezzel a tulajdonból és a munkából való kirekesztődést és nyomort idézne elő. A robotizáció, a termelő tulajdon és az egyre bővülő fogyasztás és kereskedelem világában ez a gondolat ma is általános útmutató lehet. De mi a helyzet a tulajdon új funkcióit ellátó társadalmi szolidaritási intézmények-

kel? Ezeknek a leggazdagabb országokban kiépült legfejlettebb rendszereit az úgynevezett fejlődő (valójában szegény) világban (azaz a világ országainak legalább kétharmadában) elsősorban materiális okokból lehetetlen mechanikusan átmásolni, ezáltal globális intézményrendszerekké sem fejleszthetők. Felesleges volna tehát a globális problémák megoldását az ENSZ Közgyűlés globális parlamentté, szakosított intézményeinek működését pedig világkormányra alakítással kezdeni. A hatalommegosztás elvét azonban a globális tulajdoni hatalomra is ki kell terjeszteni. A kis lépések és a fokozatosság elve ebben a tekintetben is alkalmazható. Az ENSZ Közgyűlésének az eddiginél intenzívebben (gyakrabban és mélyrehatóbban) kell tárgyalnia a globális problémákat külön-külön és egymással való összefüggésükben is. Ahogyan ezt a környezetvédelem terén a stockholmi, a rio de janeiró-i, és a johannesburgi, legutóbb pedig a párizsi világkonferenciákon már megtapasztaltuk. Ha pedig nem is hozható (még) létre egy globális közoktatási rendszer, egy globális egészségbiztosítási rendszer, egy globális nyugdíjbiztosítási rendszer, egy globális szociális ellátórendszer, a szakosított intézmények (UNESCO, WHO, ILO, UNICEF, FAO) felépítése és működése ebbe az irányba fokozatosan fejleszthető. A fő cél azonban nem önmaguk bővítése kell legyen, hanem az ilyen intézmények nemzetállami kiépítésének és fenntartásának támogatása, a helyi körülmények, adottságok és lehetőségek figyelembevételével, a legjobb tapasztalatok felhasználásával. A javak globális redistribúcióját a társadalmi szolidaritási intézményrendszerek fejlődő (szegény) országokon belüli kiépítésének támogatásával kell elkezdeni. A legtöbb támogatást az ezután is fennmaradó egyenlőtlenségek, különösen a szélsőséges egyenlőtlenségek enyhítésére kell fordítani. Az oktatást és képzést első helyen kell támogatni.

A GLOBÁLIS URALOM

Különösen nehéz feladatnak tűnik ezen a nemzetközi szinten a már erősebben és szervezettebben működő globális tulajdoni (transznacionális gazdasági és pénzügyi) intézmények (sőt intézményrendszerek) érdekeinek, globális uralmi törekvéseinek a feltárása és féken tartása. A jelenlegi torz jövedelem- és vagyonomegoszlási rend kialakulásához olyan nagy nemzetközi egyezmények és intézmények is hozzájárultak, mint a GATT, a WTO, az IMF, a Világbank, az UNCITRAL és az UNIDROIT stb. Ezeknek általában csak a sikereit emlegetik, a globális veszélyekben, torzulások előidézésében játszott szerepükről alig esik szó.¹⁴ A torzulás folyamatát ezen globális intézmények mellett előidézte, sőt ideológiailag alátámasztotta a neoliberális washingtoni doktrína is, különösen a „liberalizáció, privatizáció, dereguláció” szentháromsága.¹⁵ Ahogyan a globalizációnak, úgy ezeknek is voltak és vannak előnyei, de nyilvánvaló hátrányai is. Vannak, akik korunkat egyenesen „uzsoracivilizációnak”, a hitel-pénz (a másik oldalról: adósságpénz) uralmának minősítik, amit persze meg kell haladni, negatív hatásait korrigálni kell. A tőkének (immár globális tőkének) a 21. században sem áll érdekében a lokális és nemzetállami köztulajdon működése, az állam gazdasági szerepvállalása, különösen a tervgazdálkodás, de még a „fejlesztő állam” vagy akár csak a jóléti állam ténykedése sem, ha az az állam fokozott redistributív hatalmával párosul. Amennyire nem érdeke a globális tulajdonnak az erős nemzetállamok korlátozó hatalmának fenntartása, annyira nem érdeke a globális redistribúció növelése, intézményesítése sem. A kétpólusú világrendszer és a kommunizmus veszélye pedig – ami a globális tőkét féken tartotta és engedményekre kényszerítette – elmúlt. Látni kell azonban, hogy a globális katasztrófák (túlnépesedés, globális népvándorlás, világszegénység, klímakatasztrófa) veszélyei együttesen

sokkal nagyobb vészhelyzetet eredményeznek, mint a kommunizmus veszélye a maga idejében. Az önző magántulajdonok, különösen a globális méretű nagytulajdonok proletárdiktatúrák általi államosításának (társadalmisításának) veszélye elmúlt ugyan, de helyébe lépett a javak igazságosabb újraelosztásának (redisztribúciójának) igénye és szükségességének, különösen a szegény nemzetállamok szintjén és így globális szinten is. A globális szegénység kiterjedése és mélyülése, de még a gazdagabb országokban a pénzügyi-gazdasági válságot követő relatív szegényedés is – a tömegdemokrácia akarati bázisán – folyamatosan napirenden tartja és erősíti a javak redisztribúciója iránti társadalmi elvárást. Az állami redisztribúció mértéke a 20. század végi neoliberais gazdaságpolitikai fordulat ellenére – még a legliberálisabb piacgazdaságú országokban is, európai és globális átlagban is – növekedett, különösen a 2008-as pénzügyi világválságot követően. Ugyanakkor az elmúlt évtizedben a dollármilliárdosok száma a világban megduplázódott. A javak állam általi elvonásának (elsajátításának) és újraelosztásának (a szegényekhez juttatásának) igénye egyre erősödik, ezt nevezhetjük a tulajdon legújabb kori társadalmisítási igényének is, de immár a magántulajdon hagyományos funkcióit átvevő társadalmi szolidaritási intézményekre utalva. Ennek újdonsága a 21. században az, hogy a nemzetállami kereteket átlépve, globális szinten és globális méretekben is felmerült. Nem más ez, mint a javak globális elsajátításának, társadalmisításának, azaz igazságosabb elosztásának és újraelosztásának, egyre erősödő igénye.

HARC A TÁRSADALMI JAVAKÉRT

Hasonló jelenségre volt már példa az emberiség történetében, a gyarmatosítás korában és az azt követő fél évezredben. Akkor azonban a világ területi felosztásáért, majd újrafelosztá-

sáért folytak a politikai harcok és a véres háborúk, ami valójában a Föld természeti javainak occupatióját, azaz elsajátítását, elosztását, majd újraelosztását jelentette. Ennek a folyamatnak a gyarmati felszabadító háborúk, független nemzetállamok százainak születése vetett véget. A természeti javak elsajátítása persze nem szűnt meg, sőt a mértéke erőteljesen növekedett, de a módszerei megváltoztak: a hódító háborúk helyét a gazdasági – pénzügyi – jogi eszközök és intézmények kiépítése és működtetése vette át. Vannak, akik ezeket a folytató gyarmatosítás új eszközeinek és módszereinek tekintik.¹⁶ Ebben az esetben logikus, hogy az újfajta gyarmatosítás elleni harc, az „új gyarmati felszabadító háború” eszközei és módszerei is megváltoznak, átalakulnak. Ezek az új eszközök éppen a javak globális elsajátításának és redisztribúciójának, elosztásának és újraelosztásának eszközei és módszerei lehetnek, célul tűzve a globális esélyegyenlőséget és a globális szociális biztonságot. A globális népvándorlás (ami sokak szerint egy irreguláris invázió) pedig egy új módszernek tekinthető, ami sajátos harc a társadalmi javakért, az azokból való nagyobb arányú részesedésért. Input-output-számítással a legnagyobb tömeg oda törekszik, ahol a legtöbb juttatásban részesülnek a legkevesebb (esetleg semmi) kötelezettség ellenében. Amellett, hogy ez a törekvés ugyanolyan súlyos globális igazságossági problémát vet fel, mint az „újgyarmatosító” gazdag országoknak és a világ leggazdagabb elitjének a túlrészesedése (eltorzult többlétre-szesedése) a javakból, a fő probléma mégis az, hogy a társadalmi szolidaritási intézményeken keresztül újra elosztott javak mennyisége az egyes nemzetállamok szükségletéhez szabott, erősen korlátozott, nemzetállamonként változó, de mindaddig azok méretéhez, teherviselő képességéhez és politikai hajlandóságához igazodik. Ebből kifolyólag globális teherviselő képessége a nemzetállami intézményeknek sem külön-külön, sem együttesen nincs, illetve a

szükséglethez mérten alig van. Ez tehát azt jelenti, hogy a globális redisztribúció elsősorban a globalizálódott nagy tulajdonok szociális terheléséből építhető ki, abból működtethető és bővíthető, hangsúlyozva azt is, hogy a globális tulajdon globális szociális kötöttségekkel, korlátokkal és felelősséggel jár. De alkalmazható erre az arányos közteherviselés tradicionális alapelve is, a 21. század követelményének megfelelően globálisan arányos közteherviselésnek nevezve. A társadalmi javak globális redisztribúciójára alapozva beszélhetnénk – tudva hogy nincs ilyen – globális szociális jogállamról (világállamról), ami az emberi jogok univerzalizmusára való tekintettel nem is volna pusztán fikció. Ehhez kapcsolódóan napról napra egyre aktuálisabb a globális tulajdonosi hatalommal összefüggésben is a hatalommegosztás elvén és gyakorlati kivitelezésének módzatain és eszközein elgondolkodni, ideértve a korlátok és ellensúlyok rendszerének, intézményeinek és eszköztárának a kiépítését is.

TERÜLETHEZ KÖTÖTT JOGOK

A valóságtól azonban még humanitárius okokból sem szabad elrugaszkodni. A legmagasabb szinten absztrahált alapvető szabadságok és az emberi jogok lehetnek univerzálisak, a materiális *javak* azonban döntő mértékükben nem, azok helyhez és személyekhez, államokhoz és azok polgáraihoz kötődnek. A globalizálódott tulajdon hasznainak zöme is egyes emberek magánzsebébe vándorol, növelve azok szélsőséges gazdagságát. Az univerzálisnak mondott jogok körében is különbség tehető:

- a** területhez nem kötött,
- b** részben területhez kötött és
- c** területhez kötött jogok között.¹⁷

Az első generációnak is mondott alapvető szabadságok zöme (a gondolat-, a szólás-, a sajtó szabadsága, a politikai és szakszervezeti társulás szabadsága, a vallásszabadság stb.) in-

kább területhez nem kötött, de már az aktív és passzív választójog egy-egy államhoz, azaz részben területhez kötött. Ezeknél fő követelmény az állam tartózkodása a megsértésüktől. A második (és további) generációs – gazdasági, szociális, kulturális, környezeti, esélyegyenlőségi stb. – emberi jogok azonban, melyek érvényesítéséhez materiális javak és állami aktivitás szükségesek, nagy fokban területhez kötöttek. Ezeket az állampolgárok követelhetik a saját államuktól, vagy megfordítva, ezek a nemzetállamokat terhelik kötelezettségekkel, de csak a saját állampolgáraikkal szemben. Ritka, kivételes és időleges az olyan jog, amely a nemzetállamot globálisan, a Föld valamennyi lakójával szemben kötelezné. Ennek éppen a materiális teljesítőképesség szab határt, ami a nemzetállamok között lényeges civilizációs, történeti és tradicionális, kulturális különbségek vannak, nem annyira a jogok, mint inkább a finanszírozáshoz nélkülözhetetlen állampolgári kötelezettségek (mértéke, fajtái) teljesítése terén. Az európai nemzetállamok – közös keresztény gyökereik folytán – világviszonylatban élen járnak a kötelezettségek vállalása és teljesítése tekintetében. Nem véletlenül irányul a globális népvándorlás nagy része Európába. De a társadalmi szolidaritási teherviselő képesség nem csak az európai nemzetállamok, hanem az Unió vonatkozásában is véges, azaz kontinensként is területhez kötött. A globális népességszámhoz mérten Európa lakossága mind gazdasági teljesítménye, mind a szociális teherviselése körében már eddig is (egyébként példamutatóan) túlvállalta magát, további terhelése súlyos politikai kockázatok nélkül aligha elképzelhető.

MÁS MEGOLDÁSOK

Mindezek alapján – vázlatosan érintve a tulajdon globalizációjának problémáját és a javak globális redisztribúciójának nehézsége-

it – azon is el kell gondolkodni, van-e (vanak-e) más megoldás(ok) a gazdasági, szociális és környezeti veszélyek elhárítására, illetőleg kezelésére, a fenntartható fejlődés érdekében. László Ervintől hallottam egy előadásában azt a gondolatot, hogy: „*a jövőnk ott volt a múltunkban, csak nem vettük észre és elmentünk mellette*”. Tartalmilag ez megegyezik Schumacher (1991) A kicsi szép című könyvében kifejtett öko-közgazdaságtanával, melynek lényege az emberléptékű, emberközpontú és környezetbarát megoldások ösztönzése és támogatása, különösen a gazdálkodás terén, annak is az alapjogviszonyai, a tulajdonviszonyok alakítása körében. Ez pedig lefedi a környezetvédő és antiglobál mozgalmak már ismert jelszavának második felét: cselekedj lokálisan! Ami multinacionális, transznacionális vagy globális, az megölő ellensége mindannak, ami személyes (családi) és lokális, ráadásul ezek messze nincsenek egy súlycsoportban, és az erőfölényben lévők nem fair szabályok szerint játszanak, tekintve hogy ők diktálják, sőt nem ritkán írják a szabályokat. Az egyensúlyhiányos helyzetek kezelésére a jogban (például a munkásvédelemben, majd a fogyasztóvédelemben) kialakult és bevált a „gyengébb fél védelmének elve”. A gazdálkodási és tulajdonviszonyok terén a mikro- kis- és közepes vállalkozások támogatásának, a mikrohitelzésnek a megjelenésével elindult egy hasonló folyamat, aminek jó volna nagyobb súlyt adni és a folyamatot felgyorsítani. Mindez a gazdálkodás szerkezetének és egyúttal a tulajdon szerkezetének visszakicsinyítését, *diverzifikációját* jelentené. *Bibó István* (1986) javaslata szerint ez a tulajdonviszonyok felbontása és humanizálása volna.¹⁸ Ugyanez Schumacher (1991) öko-közgazdaságtani javaslata szerint a gazdálkodási és a tulajdonviszonyok emberléptékűvé alakítását, az ember méretéhez igazítását jelentené.¹⁹ Az ember kicsi és „a kicsi szép”! Ugyanez a tudományos fejlődés, amely évszázadokon át a nagy szer-

vezetek, a tömegméretek irányába hajszolta a gazdálkodást, mára újból kifejlesztette az egyéni munkavégzés legmodernebb eszköztárát is. A lokalitás a gazdálkodásban tehát azt jelenti, hogy minden olyan termelési, feldolgozási, kereskedelmi és szolgáltatási tevékenységet, ami helyben (is) végezhető, azt helyben kell végezni. A helyi szükségletekhez való igazodás jelenti egyúttal a sokszínű és változatos megrendeléseket, az egyéni szükségletek (ízlés) kielégítését is. Mindez jelenti persze a település-szerkezet tudatos diverzifikációját is, a túlzott méretű városiasodás zsákutcájából is vissza kell (lehet) fordulni. A kis magántulajdoni szerkezet tudatos alakítása (újjaépítése)

- visszaadná a tulajdonos szabadságát (és a felelősségét is),
- visszaállítaná a tulajdon eredeti (természetes) funkcióját, a tulajdon és a munka egységét,
- visszaadná a munka és a munkás méltóságát,
- helyreállítaná a szerződő felek egyenjogúságát és mellérendeltségét, az egyén önbecsülését és közösség általi megbecsülését stb.

A gazdálkodás emberléptékűsége, emberközpontúsága erősítené a házasság és a család intézményét, a helyi közösségi, gazdasági, civil szerveződések, az öngazdátást, az önkormányzatiságot, és ezeken keresztül a helyi az országos (társadalmi) demokráciát. Aki saját sorsát maga képes felelősen alakítani, az önállóbban és felelősebben dönt a kisebb-nagyobb közösségi ügyekben is, és ugyanez vonatkozik a saját „környezeti” ügyeire is. A felelősen gazdálkodó ember nem szakad el a természettől, életének és gazdálkodásának környezeti feltételeitől. Az emberbarát gazdasági és tulajdoni egység egyúttal környezetbarát is. A lokalitás elve tehát nem egyszerűen a tulajdon szétterítését, egyenletesebb társadalmi elosztását jelenti, szerteágazó és tovagyűrűző hatásainál fogva sokkal több annál. Egy fenntarthatat-

lanná vált fejlődési folyamat megállítását és legalább részleges visszafordítását, korrekcióját jelentené.

MINDEN EMBER TÁRSTULAJDONOS

A marxizmus történelmi szerepéhez (elterjedéséhez és ilyen értelemben a sikeréhez) nagymértékben hozzájárult az, hogy az egyes ember, a társadalom és a tudomány is az ipari forradalom, az egyre nagyobb méretű gyárak és az ipari hadseregek bővületébe esett. A szocialista állam azonban „eszményi ösztökésként” nem az egyes emberek társtulajdonosi uralmát állította vissza ezek felett, hanem ezek államgazdasági uralmát építette ki az egyes emberek felett (a tulajdon államosítása és a totális „proletár” diktatúra segítségével). Ne szépítsük a dolgot, a globális tőke, a transznacionális monopolkapitalizmus ugyanígy uralkodik a tömegek (benne az egyesek) felett, csak a módszerei fondorlatosabbak és kifinomultabbak, lobbiztáinak köszönhetően törvényesek, de nem tisztességesek. Fennen hangoztatja a jogállamiság és az emberi jogok eszméit, de a materiális javakból csak annyit juttat, hogy elkerülje a tömeges éhhalált és a globális rabszolgáldaszt. A tőke a 21. században soha nem látott tömegű embert, soha nem látott mértékben zsákmányol ki. Ezt a sarkított és talán túlzó megfogalmazást csak azért alkalmazom, hogy nagyobb súlyt adjak a fenntarthatatlanság korrekciójának, a fenntarthatóság követelményének, az újból emberközpontú gondolkodásnak és a természet törvényeinek, az élővilág – benne az ember – élethez való jogának.

Jó szándékomat bizonyítandó belátom, hogy most sem volna sem szükséges, sem lehetséges minden nagy tulajdon feldarabolása, kis léptékűvé való visszaalakítása. De a nagy tulajdonokban is biztosítható volna az egyesek valódi társtulajdonosi (nem a hamis „társadalmi” tulajdonosi!) státuszának megteremtése,

ezek jogi lehetősége régóta adott (lásd társas magántulajdoni alakzatok, részvénytársaságok, munkavállalói résztulajdonosi programok, irányítási részvételi jogok, részesedési jegyek stb.). Ezek a 20. század közepére a szociális demokráciáknak köszönhetően kialakultak, de a neoliberális fordulat következtében eltűntek vagy lehanyaglottak. Vagyis ugyanúgy ott voltak a múltunkban, mint a kistulajdon, csak ezek mellett is elmentünk. Vegyük újra észre és alkalmazzuk őket.

AZÉRT, HOGY TÖBBEK LEGYÜNK

És legvégül – mielőtt a „materialista”, sőt a „marxista” jelzőt a nyakamba varrnák – azt sem szabad elfelejteni, hogy nem csak kenyérrel él az ember! A létfenntartás anyagi javain túl eszmei javakra is szüksége van, az ember intellektuális és spirituális lény is. Az ember lelki, szellemi és kulturális szükségleteit éppúgy ki kell elégíteni, mint az anyagiakat. Ráadásul az immateriális javak bősége valóban korlátlanul tovább bővíthető, elosztásuk és újraelosztásuk révén senki nem lesz szegényebb, viszont mindenki gazdagodhat. (Itt most nem a „szellemi tulajdon” világáról beszélünk, ami a materiális – azaz dologi – tulajdon modelljét követve maga is materializálódott és globalizálódott, és már csaknem fele részben hozzájárul a javak torz megoszlásához!) Nem a dolgai, hanem a felhalmozott eszmei javai adják az ember igazi minőségét. Ahogyan ezt *Szent II. János Pál pápa* megfogalmazta: „*a kultúra az emberek nagy nevelője, amely arra tanít, hogy a közösségen belül »többé« váljunk*”;²⁰ nem pedig arra, hogy minél „többünk” legyen materiális (dologi, birtokosi) értelemben. Vagyis nem azért élünk, hogy többünk legyen, hanem hogy többek legyünk! A „többek legyünk” természetesen azt is jelenti, hogy „jobbak” legyünk. Azért kell folyton újragondolni világunkat, hogy jobbítani tudjuk azt, és benne az embert.

JEGYZETEK

- ¹ Schumacher, E. F. (1991). *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 164. oldal
- ² Keserű B. A. (2016). *Szellemi tulajdonjogok a fenntartható fejlődés szolgálatában*. PhD-értekezés, SzE DFK, Győr, 24–101. oldal
- ³ Kortzen, D. C. (1999). *Tőkés társaságok világruralma*, Kapu kiadó, Budapest
- ⁴ László Ervin (2002). *Meg tudod változtatni a világot*. Magyar Könyvklub, Budapest, 72–76. oldal
- ⁵ Lenkovich B. (2013). *Ember és tulajdon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 236–262. oldal
- ⁶ Lenkovich B. (1995). *A dologi jog vázlata*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 13. oldal
- ⁷ Lenkovich B. (2018). *Ember és jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 299–303. oldal
- ⁸ Lenkovich B. (2018). *Ember és jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 300. oldal
- ⁹ Sajó A. (1989). *Diffúz jogosultságok ügynököt keresnek*. Állam- és Jogtudomány, 1989/3–4, 38. oldal
- ¹⁰ Liska T. (1990). *A munkapiaci reform vállalkozási koncepciójának kiterjesztési lehetőségei a keleti átalakulásban*. *Valóság*, 1990/11, 4. oldal
- ¹¹ XIII. Leó pápa (1891). *Rerum novarum*
- ¹² Lenkovich B. (2018). *Ember és jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 300–301. oldal
- ¹³ Schumacher, E.F. (1991). *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 158. oldal
- ¹⁴ Tóth B. (2013). *A jog és a gazdaság megváltozó viszonyrendszere*. *Európai Jog*, 2013/5, 9. oldal
- ¹⁵ Mellár T. (2015). *A liberális gazdasági doktrína tündöklése és ...? Polgári Szemle*, 2015/12
- ¹⁶ Tóth B. (2013). *A jog és a gazdaság megváltozó viszonyrendszere*. *Európai Jog*, 2013/5, 9. oldal
- ¹⁷ Andrásy Gy. (2018/1). *Az emberi jogok terület szerinti tagolódása*. In *Medias Res*
- ¹⁸ Bibó I. (1986). *Az európai társadalomfejlődés értelme*. In: *Válogatott tanulmányok 3. Kötet*, 5–123. oldal, Magvető Kiadó, Budapest
- ¹⁹ Schumacher, E. F. (1991). *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- ²⁰ II. János Pál (2005). *Emlékezet és azonosság*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 90. oldal

IRODALOM

ANDRÁSSY Gy. (2018). *Az emberi jogok terület szerinti tagolódása*. In *Medias Res* 2018/1

BIBÓ I. (1986). *Az európai társadalomfejlődés értelme*. In: *Válogatott tanulmányok 3. kötet*, Magvető Kiadó, Budapest

II. JÁNOS Pál pápa (2005). *Emlékezet és azonosság*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 90. oldal

KESERŰ B. A. (2016). *Szellemi tulajdonjogok a fenntartható fejlődés szolgálatában*. PhD. Értekezés, Széchenyi Egyetem, Deák Ferenc Doktori Iskola, Győr. 24–101. oldal

- KORTEN, D. C. (1999). *Tőkés társaságok világunalma*. Kapu kiadó, Budapest
- LÁSZLÓ E. (2002). *Meg tudod változtatni a világot*. Magyar Könyvklub, Budapest. 72–76. oldal
- LENKOVICS B. (1995). *A dologi jog vázlat*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 13. oldal
- LENKOVICS B. (2013). *Ember és tulajdon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 236–262. oldal
- LENKOVICS B. (2018). *Ember és jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 299–303. oldal
- LISKA T. (1990). A munkapiaci reform vállalkozási koncepciójának kiterjesztési lehetőségei a keleti átalakulásban. *Válóság* 1990/11. szám 4. oldal
- MELLÁR T. (2015). A liberális gazdasági doktrína tündöklése és ...? *Polgári Szemle* 2015/12. szám
- SAJÓ A. (1989). Diffúz jogosultságok ügynököt keresnek. *Állam- és Jogtudomány*, 1989/3–4. szám
- SCHUMACHER, E. F. (1991). *A kicsi szép*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 164. oldal
- TÓTH B. (2013). A jog és a gazdaság megváltozó viszonyrendszere. *Európai Jog*, 2013/5. szám 9. oldal
- XIII. LEÓ pápa (1891). *Rerum novarum*